

הרב יובל שרלו

המקום אשר בחר ה'

שמה של ירושלים כשם אחד אינו מוזכר במקרא. אנו מכירים את שמה של ירושלים מפוצל בלבד. כאשר מסופר על מעשה אברהם בשחרור מלך סדום ועמו, נקרא מלכי צדק מלך "שלם" (בראשית י"ד, ח), ובכך הוא מבטא את חלקו השני של שמה של ירושלים. כאשר רואה אברהם אבינו את ההר מרחוק ושם עוקד הוא את בנו, נקראת ירושלים "יראה" (שם כ"ב, י"ד), וכאן מבטא חלקו הראשון של שמה. הפיצול בין שני המרכיבים מלמד הרבה על מהותה של עיר זאת. עיר הקודש, כתורה כולה, מהווה אספקלריא המכנסת לתוכה מהויות מקוטבות ועושתן אחד. כך מצויה ארץ ישראל בין שני הנהרות, והיא מכנסת אל תוכה את שתי התרבויות הגדולות - מסופוטמיה ומצרים; כך מכנס לו הלוח העברי שני לוחות - ירחי ושמישי - ועושה אותם אחד בעזרת סוד העיבור. כך מכנסת העיר המיוחדת את שתי הדרכים בהן אנו נקשרים לריבונו של עולם - את היראה ואת האהבה השלימה - ועושתן אחד.

דווקא על רקע זה בולטת מאד העובדה כי שמה של ירושלים כעיר מאוחדת ומגובשת, המתיכה בתוכה את שתי הדרכים, אינו מופיע בתורה. בכל עת שמדובר על ירושלים היא נקראת "המקום אשר יבחר ה'" (דברים פרק י"ב, פס' ה', י"א, כ"א וכ"ו; פרק י"ד, פס' כ"ד וכ"ה; פרק ט"ז, פס' ו'; פרק י"ז, פס' ח' ו'; פרק י"ח, פס' ו'; פרק כ"ו, פס' ב').

הדבר בולט מאוד בספר דברים. ספר זה, המכשיר את כניסתם של ישראל לארצם, ומדריך אותם כיצד לנהוג בארץ מיוחדת זו, עוסק הרבה בשינויים שתביא בכנפיה המציאות בה ישכון ישראל לבטח, ויבוא אל המנוחה ואל הנחלה. מצוות רבות תלויות בשכינת הקבע של האומה. המרכזית שבהם היא שינוי דרכי העבודה - לא עוד עבודה בכל מקום אשר נרצה, כי אם מצווה מיוחדת להביא את הכל לירושלים, ולהקריב את הקורבנות בבית המקדש בלבד.

ברם, התורה אינה מציינת את שם העיר אליה נוכל להביא את תבואות הארץ ואת הקורבנות, כי אם נוקטת בשם עלום בלבד. היא מספרת כי לעתיד יחשוף ה' את שם העיר ואת מקומה, ויסיר את הלוט מעל הביטוי "המקום אשר יבחר ה'". לאמיתו של דבר זה פלא גדול - המקום החשוב ביותר ששם נעלה שלוש פעמים בשנה לראות את פני ה' אלקים אינו ידוע, והתורה המצווה על מצוותיה כולן אינה חושפת את המקום. חלק מהראשונים באר זאת בנימוקים שונים - הרמב"ם

לדוגמא באר כי לו היה מקום ירושלים מתגלה לעין כל, לא היו הגויים מאפשרים לנו לכבוש את המקום, בידעם את המשקל הגדול שירושלים תופשת בהופעת דבר ה' ותורתו (מורה נבוכים ג', מ"ה, בהסברו הראשון). סוג כזה של ביאורים בנוי על ההנחה כי ביסודו של דבר ראוי היה כי מקום ירושלים יוודע לנו, אולם מסיבות חיצוניות הוותר המקום. ברם, דומה כי יש לתור אחר ביאור שיבסס את החובה מלכתחילה שלא ייאמר לנו היכן המקום אשר יבחר ה' - הכוונה היא לסיבות הנוגעות למהותה של ירושלים, ולא לאילוצים חיצוניים ונסיבתיים.

דומה כי כך הם פני הדברים: קריאתה בשם העתיד ואי-גילוי מקומה מלמדים כי ירושלים עיר מתגלית היא. מקום המפגש של אלקים ואדם מורכב משני כיוונים - ראשון בהם והעיקרי הוא המקום בו הקב"ה בוחר ומשכן את שמו שם. שני בהם הוא בני האדם, המוכשרים לקלוט את הגילוי האלקי ולבוא בשעריו.

הופעה אחת חד-פעמית הייתה על עם ישראל כשלא היה מוכן לכך - זו הופעתה של תורה, ונתינתה חמישים יום בלבד לאחר שיצא ממצרים. זה טיבה של הופעת דבר ה' על הר סיני - כברק חד פעמי שהאיר את העולם קודם שהעולם היה מוכן לקראתו. בהופעה זו ניתן לרומם את המציאות ואת העולם אל עבר פסגות שמהלך מובנה ומסודר אינו יכול להגיע אליו. בד בבד עם סוג כזה של הופעה אלקית שילמו מחיר בלתי נמנע הכרוך בו - שבירת הלוחות אינה תאונה או אסון, כי אם (כמעט) מהלך בלתי נמנע. אין עם של עבדים יכול לעמוד באור הגדול, ועל כן הוא נגנז בשבירת הלוחות. לא הלך הוא לאיבוד לחלוטין - "לוחות ושברי לוחות מונחים בארון" (בבא בתרא י"ד, ע"ב), וגם למעמד שנגזו יש מקום עתידי ארוך טווח. זה טיבו של המהלך הראשוני, שחז"ל ראו אותו כיום האירוסין של עם ישראל עם הקב"ה: "ביום חתונתו - זה מעמד הר סיני" (תענית פ"ד, מ"ח). אל יום הנישואין - "וביום שמחת ליבו - זה בניין בית המקדש" (שם) - חייבים לבוא באופן שונה. כאן אין מדובר בהופעה חד-פעמית הדומה להארת הברק, כי אם לקביעות הופעת שכינה באומה. לצורך כך צריך עם ישראל להיות כשיר ומוכן לקלוט את ההופעה הגדולה.

לא ניתן להיכנס לארץ ומיד לבנות את ירושלים. כדי להקים את המקדש צריך עם ישראל להיות בשל לכך מכל הבחינות, ולבנות את עצמו בפירמידה שלימה. התורה אומרת כי רק לאחר שנבוא אל המנוחה ואל הנחלה נזכה למצוא את מקום הבית (דברים י"ב, טי-י"ב). ביאה אל המנוחה ואל הנחלה כרוכה בקביעות בתחומים רבים ומגוונים - מדובר בהקמת ישות מדינית ובהעמדת מלך, ועל כן נפסק להלכה כי רק לאחר בחירת המלך ניתן להקים את ירושלים (רמב"ם

הלכות מלכים פ"א ה"ב). מדובר בקביעות מדינית הבאה לידי ביטוי בהמלכת מלך. מדובר בקביעות של הופעת שכנה ונבואה באומה, ויציאה ממצב בו "דבר ה' יקר" ו"אין חזון נפרץ" (שמואל א' ג', א'). מדובר בעם שיצליח לצאת מימי הקטנות שבאה לאחר מות כל דורו של יהושע ומות כל הדור אשר ראה את המעשה הניסי, והצמתו של דור חדש המבסס את אמונתו מלמטה למעלה. רק לאחר שימולאו תנאים אלה יכול בית המקדש להיבנות - אין ירושלים מתגלית אלא לאומה המסוגלת לקלוט את מלוא האורה האלקית, ויש לה בסיס קיומי לכך. זו דרכו של ריבונו של עולם. דרך זו בוארה פעמים רבות במשנתו של רבי יהודה הלוי, ששב ולימד כי העניין האלקי אינו חל על האדם כי אם לפי מידת הכנתו אליו - אם מעט מעט ואם הרבה הרבה (ספר הכוזרי ב', כ"ד). האופק האלקי נפתח ונפרש כבר בספר דברים, ושם למדנו כי אנו נגיע ביום מן הימים אל המנוחה ואל הנחלה. ברם, הגעה זו מותנית בהכשרה פנימית עמוקה. על כן לא נגלה מקום ירושלים במקרא, והדבר הטמיע בנו את היסוד כי אנו חייבים לחפש את ירושלים, ורק לאחר שנהיה ראויים למוצאה, ולקבל את דבר ה', שיגלה לנו דרך המלאך שחרבו שלופה בידו את מקום הקודש (יהושע ה', י"ג) - רק אז נוכל לבוא ולייסד את הבית, ולהנציח את הקדושה המתמדת בהר ה'.

אין מדובר בזמן קצר, ובתהליכים מהירים. למעלה מארבע מאות שנים עברו מיום כניסת עם ישראל לארץ ועד לגילוי מקום הקודש לדוד המלך. תנודות רבות עברה האומה הישראלית בימים אלו. כאמור לעיל, ראשית הלכו לבית עולמם כל אלה שחוו את הניסיות המרעושה לבבות שבכניסה לארץ, ושיכלו לבסס את אמונתם על מראה עיניהם. עם מותם, החלה תקופה חדשה וקשה של ימי השופטים. תנופת הכניסה לארץ ורוממות הרוח של ההתנחלות פינתה את מקומה לימים בעייתיים. בימים אלה התמוטטו אחדות האומה, דביקותה בתורה ובארצה. מובלעות כנעניות רבות נותרו במקומן, ולא זו בלבד שמנעו את השלטת דבר ה' בכל מקום, עוד הם פיתו בתרבותן את האומה הישראלית שהלכה בדרכן. המשכן שירד מגדולתו לא היווה עוד מקום בו מתכנסת האומה הישראלית, והדבר הביא לפיצול ולפילוג. שבטים דאגו לעצמם בלבד, נלחמו האחד בשני, לא נענו לקריאת השופטים להתכנסות כללית. שני סיפורים מפורסמים בספר שופטים - פסל מיכה ופילגש בגבעה (פרקים י"ז-כ"א) - מבטאים היטב את הבור העמוק שכרתה כנסת ישראל לעצמה ואליו נפלה.

רק עם בוא ימי שמואל החלה האומה הישראלית בתהליך שיבה ותחייה. שמואל הנביא מצליח בעשרים שנות שיפוט להשיב את עם ישראל למקורו - "וינהו כל בית ישראל אחרי ה'" (שמואל א' ז', ב'). שאול

מתחיל בהעמדת מלוכה בישראל, ומכשיר את הקרקע למלכותו של דוד. אף דרכו שלו לא הייתה סוגה בשושנים - פעמיים עלה לגדולה - בעת המשחו (שם ט"ז, י"ג), ולאחר קבלת האומה כולה את מלכותו (שמואל ב' ה', א'-ג'), ופעמיים נפל מגדולה זו לבירא עמיקתא - אנשי גדודו שלו ביקשו לסוקלו נפש כי הייתה נפשם מרה על בני משפחתם (שמואל א' ל', ו'), ומעשה דוד בבת שבע ואוריה (שמואל ב' פרק י"א) איים להכרית את מלכותו מקרב ישראל (שם פרקים ט"ו-י"ח). זכותו הגדולה של דוד עמדה לו ולנו, בהביאו את מידת התשובה לשיא העליון של קרבת אלוקים בתשובה זו ("דוד בן ישי שהקים עולה של תשובה" (עבודה זרה ה', ע"א)), ומכוחה של מידה עילאית זו זכה לחשוף את מקום המקדש ולהכין את בנינו.

מערכת ההכנות הראויה לקליטת אור ה' וקביעות שכינתו בתוכנו באה לידי ביטוי בדמותו של שלמה. הכתוב מאריך הרבה בתיאור הפירמידה המליאה שנה שלימה, ואינו פוסח על מרכיב כלשהו. ימי שלמה המתאפיינים בשלימות הרמוזה בשמו - שלמים היו ימים אלה בהישגים המדיניים, והכתוב מתאר את חיזורם של חירם מלך צר (מלכים א' ה', ט"ו) ומלכת שבא (שם י', ד') אחרי יחסי החוץ והמסחר עם שלמה. שלמה המלך עצמו הביא את עמו למציאות של איש תחת גפנו ותחת תאנתו (שם ה', ה'). חכמתו של שלמה המלך באה לידי ביטוי ביכולתו לדרוש שלושת אלפים משל (שם, י"ב). כל אלה הם הקומות הנמוכות לקראת ההופעה האלקית העליונה - הוא עצמו זכה בהתגלות נבואית עילאית, ובכוח חוכמה שבא לידי ביטוי במשפט שתי הנשים הזונות (שם ג', ט"ז-כ"ח), וזכה לאור אלקי מיוחד. רק אז התגלתה הדרך להקים במקום שבחר ריבונו של עולם את בית הקבע של הופעת שכינה, ומאז זכינו לקדושה ראשונה, שלא בטלה, אף כשחרב בית המקדש (עיי' רמב"ם בפירוש המשנה, עדויות פ"ח, מ"ו, וכן בהלכות בית הבחירה פ"ו הי"ד ועיי' השגות הראב"ד על אתר ותירוצי הכס"מ והרדב"ז). לא המקדש נבחר כי אם המקום, ובמקום שבחר ריבונו של עולם נבנה המקדש. משום כך, חורבן המקדש לא הביא בכנפיו את הפקעת הקדושה מהמקום המיוחד הזה, ואין קדושת המקום תלויה בקיום המקדש.

שאלה גדולה היא מה משמעות עובדה זו לימינו. אנו מצויים היום שנים רבות במצב דומה לשנים שהיו קודם בניית בית המקדש בימי השופטים וספר שמואל. אמנם, אנו יודעים (בערך) היכן הוא מקום הקודש והמקדש, והמשך קדושת המקום מחייבת אף היום מבחינה הלכתית. ברם, מכיוונים שונים אנו דומים לעם ישראל בתקופת ההכשרה לקראת בניין הבית - אף אנו איננו יודעים במדויק את המקום; אף אנו איננו יודעים כיצד יתגלה לנו מתי לבנות את בית ה'

ולחדש את העבודה במקום אשר יבחר; אף אנו תועים דרכנו ביחסנו אל המקום המקודש, ובנו אף נתקיימה אזהרת הרמב"ם - אומות העולם היודעות היטב את משמעות המקום לגבינו משתתפות במאמץ הבינלאומי למנוע מאתנו את ההתקשרות המליאה למקום. מעבר לכך, במקום בו למדנו כי הזר הקרב יומת (במדבר י"ח, ז'), וכי אפילו הכהן הגדול אינו יכול לבוא אל הקודש בכל עת (ויקרא ט"ז, ב') כי אם ביום המיוחד ובדרך המיוחדת של עבודת יום הכיפורים, מתנוססים בניינים המשמשים מקום עבודת אלהים של עמים זרים, ומלך הבית כאורח במלון.

לפיכך, עולה השאלה, האם אף אנו צריכים להטמיע בתוכנו את ההכרה כי מצבנו דומה לעם היודע כי זהו המקום אשר יבחר ה', אך אינו יכול לפעול למענו דבר, כי אם להמתין עד בוא עת בית ה' להיבנות, ועד אז לעסוק בביצור ובבניין מעשי במקומות הבונים את הקומות התחתונות? האם גם לגבינו ירושלים היא עיר מתגלית, ועל כן אין אנו יכולים לפעול ישירות כדי לחשוף את גילוייה, כי אם להקדיש את מאמצינו המתמידים להכשרתנו לקבלת פני השכינה, תוך המתנה ליום בו תתעורר האהבה, ולא יהיה עוד ספק כי מתקיים בנו "עד שתחפץ" (שיר השירים ב', ז', ועיין כתובות קי"א, ע"א)?

אין זה ברור כלל ועיקר כי כך הם פני הדברים. ניתן לטעון כי מדובר בתהליך חד-פעמי. אמנם, במעבר מהתורה לימי שלמה לא התגלה מקום הבית, ואנו תרנו באופן מתמיד אחריו, אולם מאז שנבחר המקום אין עוד לדבר על ירושלים כעיר מתגלית. כיוון שנפסקה הלכה שקדושת ירושלים קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא, אין לנו עוד צורך לעבור את אותם ימים, ובכל עת ובכל זמן אנו מצידנו חייבים לתור אחר דרכים לבניית המקדש. אין המקדש מקום שעתיד להתגלות, כי אם מקור החי בתוכנו באופן מתמיד, ואנו מצווים באופן מתמיד לצעוד צעדים ישירים אל מקום הקודש והמקדש ולבנות את מה שניתן לבנות בשעה הזו.

אין שאלות אלה נוגעות בתיאוריה בלבד. להיפך - יש להן פנים מעשיות מאד. אם אנו חיים עתה בבחינת "כל מה שאירע לאבות אירע לבנים" (תנחומא לך לך, ט'), אנו מטמיעים בתוך עצמנו את ההימנעות מעיסוק ישיר בהתקשרותנו להר הבית. אנו מבקשים לבנות את המקדש, אולם קודם שנבוא בשערי הנמוכות, בכל עת בה אנו מצפים לישועה ולבניין המקדש, אנו צריכים לדעת כי לא ניתן לפתוח בראש הפירמידה. אנו חייבים לבנות את הדברים מהמסד ועד הטפחות, לאמור: מהשתרשות האומה בארצה במלוא המובן הלאומי והמדיני, דרך התשובה הרוחנית והמוסרית, ורק אז נזכה באור ה' ובגילוי הדרך מחדש. לעומת זאת, אם אין אנו נתבעים לעבור את התהליך כולו

מחדש, הרי שמימוש כיסופינו להר הבית ולירושלים משמעו עיסוק ישיר בקודש - בין מבחינה לימודית והכשרתית, ובין בניסיון מתמיד לבוא בשערי הר הבית ולבנות את אשר ניתן לבנות.

לשאלה זו השלכות רעיוניות רבות, אך, לצערנו, היא טומנת בחובה השלכות מעשיות מועטות. שערי בניין ירושלים לא נתגלו לנו בזמן הזה, ובשל כך הפער בין שתי הבחינות גם יחד אינו גדול. אף הסובר כי אין לבוא בשערים, ויש להשקיע את כל עולם הציפייה במדינה, יודע כי ללא העלאת ירושלים על ראש שמחתו קיימת סכנה מרובה שחזון ירושלים ישכח, ועל כן הוא חייב להמשיך ולדבוק בציפייה המתמדת לישועה. מנגד, אף הסובר כי אין לנו להמתין עוד, ואנו חייבים לפעול פעולות מעשיות, יודע כי האפשרויות לפעילות זו מצומצמות, שהרי אין אנו יכולים לבוא שלא כחלק מהאומה הישראלית, וזו אינה נזקקת להר הבית בשעה זו במידה הראויה.

עוד קודם לשאלה באיזו דרך נלך ניתן לסמן שני עניינים שאינם תלויים במחלוקת זו, וששתי הגישות יכולות להיות שותפות בהם. ראשון בהם הוא הטיפוח המתמיד של הציפייה לבניין המקדש ולחידוש העבודה. זו צריכה לבוא לידי ביטוי בלימוד ענייני הקודש והמקדש, בעיסוק בהם, בהעתקת מקום התפילה מהכותל המערבי אל מול השערים - עניין המדגיש את העובדה שאין אנו מסתפקים בכותל, ובעלייה מעשית לירושלים ובדרישת דרכיה. אין חולק כי ציון זוקקת דרישה (ראש השנה ל', ע"א), וכי חלק בלתי נפרד מהציפייה לישועה חייב להיות ציפייה אקטיבית, הפועלת להעלאת קרן ירושלים ותודעתה על ראש שמחתנו. עניין שני נוגע לתשתית בניינו של הר הבית ושל המקדש. לכולי עלמא עומד הר הבית בראש פירמידה, כאשר כבודו מתנוסס מעל כל, ובשל כך נוצר הצורך לבנות את תשתיתה. בניין זה נעשה על ידי טיפוח מתמיד של הקודש והמוסר, התיקון החברתי וצניעות הלבוש וההתנהגות - כל אלה יוצרים את הקרקע הפורייה, בה נחצבים יסודות הקודש בארץ ובאומה, ומשם צומחת ועולה השראת השכינה המחודשת.

אף על פי כן, פעמים שהבדלים קטנים מביעים הבעה מלאה ושלמה, ודרך הפרטים הקטנים ניתן לעמוד על הכיוון הכללי. הפרטים הקטנים מבוטאים בשמירה הקפדנית על קדושת הר הבית ומקומו, ועל האמונה העמוקה כי בניינה של ירושלים אכן מתחיל לא בירושלים כי אם ברחבי המדינה כולה. בניה זו נחלקת לשניים - ראשונה בהן היא בניית התשתית הצודקת והמוסרית; "מי יעלה בהר ה' נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה" (תהילים כ"ד, ג-ד). בדברים אלה מתמצת דוד המלך את כל האמור בתורה ובנביאים על הצורך

לבנות את הקרקע החיונית לבית המקדש בשערי העיר. עיר ששעריה אינם עושים צדקה ומשפט, אינה יכולה להיות מקום להשראת השכינה האלקית. מכוח זאת, כל פעולת חסד וצדק הנעשים במדינה מהווה נדבך חיוני לבניינה של ירושלים ולחידוש העבודה בקודש. הבניה השניה שעלינו לבנות היא אהבת ה' וכיסופים אליו כתשתית רוחנית המבקשת את הגאולה. אין אנו מתחילים בעבודת הקודש, כי אם באהבת ה' עד אין קץ, ממנה נולד הרצון להביע את הדברים במציאות, ומהרצון נולדת היכולת. זו ההעצמה הראויה של קרבת אלקים.

ביום בו אנו מציינים את שיבתנו לירושלים, אין אנו יכולים עוד להסתפק בשחרור ירושלים, ובהשבת הריבונות על העיר למדינת ישראל. גם אין אנו יכולים להסתפק בצער ובעצב על התנוססות בתי עבודה זרה בראש ההרים, תחת אשר יישמעו שם דברי נביאי ישראל. לשלמות אנו קרואים, ולציפייה המתמדת להופעתה, המגובה במעשים אשר בונים את בית ה' במלוא הופעתו. בד בבד אנו מציינים ביום זה צעד נוסף בדרך אל הבניין המלא. לאחר הקמת מדינת ישראל במימד הלאומי אנו מציינים יום נוסף המדבר על מה שהושג עד כה בזווית הראיה השלטונית. זיכנו ריבונו של עולם לשוב אל ההר, ואנו לא נענינו לקריאה הגדולה, כי אם הפקרנו את ההר בידי זרים. הפקרה זו מתגלית בדיעבד כפעולה החושפת שבר גדול יותר, וחוסר בשלות להופעתה המלאה של ירושלים. מבחינה זו אנו צועדים שוב בדרכם של כובשי הארץ הראשונים, שאף הם לא הגיעו בימיהם הראשונים אל המנוחה ואל הנחלה, כי אם עברו תהליכים עמוקים וארוכים עד שזכו לגלות את המקום הקדוש. יום ירושלים של היום הוא אבן פינה, המציינת את היום בו באופן פיזי כבשנו את ההר, אולם אנו עדיין רחוקים מאוד מהתגלותו המלאה. כיהושע והשופטים, כשמואל וכשאול, אנו קרואים לבנות את כל המתחייב, כדי שיאיר אור ה' עלינו, ואנו נזכה לראות בשוב ה' ציון (ע"פ ישעיה נ"ב, ח'), ובהתגלות מחודשת של המקום אשר בחר ה' לשכן שמו שם לנצח נצחים.